

Дума

Втеча трьох братів із міста Азова, з турецької неволі

Ой та то ж не пили пилили
І не тумани вставали,
Як із землі турецької
Та із віри бусурменської
З міста Озова, з тяжкої неволі
Три брата утікали.
Що двоє та брати кінних,
А третій піший-пішаниця,
Що як він чужий-чужениця,
За кінними біжить-підбігає,
На сире коріння
Та на біле каміння
Ніжки свої козацькі молодецькі посікає
Та сліди свої кровію заливає,
До кінних братів добігає,
За стременечка хапає,
Словами промовляє:
«Станьте ж, братці, коней попасіте,
І мене подождіте,
І з собою на коней возьміте,
До міст християнських хоч мало підвезіте.
Та й нехай же я буду знати,
Куди в міста християнські до отця, до матері
доходжати».

І ті брати теє зачували
Та словами промовляли:
«Братику наш менший, милий,
Як голубонько сивий!
Що ми самі не втечемо
І тебе не ввеземо,
Бо буде з міста Озова велика погоня вставати,
То тебе, пішого, в тернах, в мілюсах, в байраках
минати,

А нас, кінних, буде доганяти,
Стріляти й рубати
Або живцем у полон завертати.
Як жив ти, здоров будеш,
То й сам в землю християнську прибудеш».
І ті брати сеє промовляли,
Відтіль побігали.
А менший брат,
Піший-пішаниця,
За кінними братами уганяє,

Коней за стремена хапає,
Та словами промовляє,
І сльозами обливає:
«Братики мої рідненькі, миленькі,
Як голубоньки сивенькі!
Коли ж, братці, не хочете ждати,
Хоч одно ви милосердіє майте:
Назад коней завертайте,
Із піхов шаблі виймайте,
І мені з пліч головку здіймайте,
І тіло моє порубайте,
В чистім полі поховайте,
А звірям і птицям на поталу не оддайте».

І тії брати сеє зачували
Та словами промовляли:
«Братику милий,
Голубонько сивий!
Що кажеш, мов наше серце ножем пробиваєш,
Що наші мечі на тебе не здіймуться,
На дванадцять частей розлетяться,
І душа наша гріхів до віку не викупиться.
Сього, брате, нігде ізроду не чували,
Щоб рідною кровію шаблю обмивали
Або гострим списом опрощеніє брали».

«Коли ж мене, братця, не хочете рубати,
То прошу вас, братця,
Як будете до байраків прибувати,
Терновії віття в запілля рубайте,
А мені, меншому брату, в предмету покидайте!»

То вже два козаки у байраки уїжджає,
Середульший же брат милосердіє має,
Терновії віття верхи істинає
І пішому брату, меншому, у предмету покидає.
Отоді ж то до Савур-могили добігали,
І на Савур-могілі три дні й три ночі спочивали,
І свого меншого брата, пішого-пішаницю, піджидали.
А менший брат, піший-пішаниця,
До тернів, байраків добігає,
Терновії віття у руки бере-хапає,
До серця козацького прикладає
Та сльозами обливає:
«Осюди же то мої два братики кінних прибігали,
Терновії віття в тернові стинали,
А мені, меншому брату, пішому-пішаниці,
В признаку кидали,
Щоб же я знав, куди з тяжкої неволі

В городи християнські
До отця, до матері,
До роду утікати».
Тут сеє промовляє,
Відтіль побігає,
Із байраків, із мілюсів вибігає:
Не було ні тернів, ні байраків, ніяких признаков,
Тільки поле леліє,
А на йому трава зеленіє.
Та став же старший брат та середульший
На полівку вибігати,
На степи високі,
На великі дороги розхідні,
Та й не стало ні тернів, ні байраків рубати
І меншому брату у признаку покидати.
То став же середульший брат
До старшого брата словами промовляти:
«Нум, брате, із себе зелені жупани скидати
І червону та жовту китайку віддирати,
А нехай та нехай же він, бідний, знає,
Куди за нами, кінними, утікати».
То старший же брат до середульшого брата став гордо
промовляти:
«Чи подобенство, брате, щоб я своє добро турецьке
На шматки драв
Та меншому брату у предмету давав!
А як же він жив-здоров буде,
То сам в городи християнські
Без наших предметів усяких прибуде».
То середульший брат милосердіє має,
То він із свого жупана
Червону та жовту китайку видирає
І по шляху стеле-покладає,
А меншому брату, пішому, у предмету зоставляє.
Та став же середульший брат
До старшого брата словами промовляти:
«Брату мій старший, ріднесенький,
Як голубонько сивесенький!
Тут же трави зелені,
І води здорові,
І очерети вдобні,
Станьмо ми, брате, тут хоч мало-немного
Своїх коней попасімо,
І свого меншого брата, пішого-пішаницю, підождімо,
І на коні возьмімо,
До городів християнських трохи підвезімо,

Нехай же наш брат, піший-пішаниця,
Буде знати, куди в городи християнські
До отця, до матері доходжати».

То став же брат старший до середульшого промовляти:
«Ой та чи ще тобі, брате, каторга турецька не ввірялась,
Чи сириця в руки не в'їдалась?
Що як будемо, брате,
Свого пішого меншого брата підждати,
То буде з города Озова
Велика погоня уставати,
То буде нас, кінних, доганяти,
То буде нас на три штуки рубати
Або в гіршу неволю живцем завертати,
То буде же нашого брата меншого, пішого,
У тернах і байраках на спочині минати.
То ми свого брата меншого не ввеземо
І самі із озівської турецької неволі не втечемо».

То став же пішоходець із тернів виходити,
То став червону китайку находити,
Та у ручки бере-хапає,
Словами промовляє:
«Недурно червона китайка по шляху валяє,
Що, мабуть, моїх братиків ріднесеньких
В живих на світі немає.
А коли б же я міг знати,
Чи їх постріляно, чи їх порубано,
Чи живими, в руки забрано,
Гей, то пішов би я по тернах, по байраках блукати,
Тіла козацького молодецького шукати.
Та тіло козацьке молодецьке в чистім полі поховати,
Звірям і птицям на поталу не оддати».

На шлях Муравський вибігає,
Та тільки трошки своїх братиків рідненьких сліди забачає.
Та побило меншого брата в полі три недолі:
Одно — безвіддя,
А друге — безхліб'я,
А третє — буйний вітер у полі повіває
Та бідного козака з ніг валяє.
До Савур-могили прибуває,
І на Савур-могилу ісходжає,
І там собі дев'ятого дня спочивок має.
Дев'ятого дня з неба води-погоди вижидає
І мало-немного спочиває,
І ось до нього вовки-сіроманці находжали,
І орли-чорнокрильці налітали,
В головах сідали,

Хотіли заздалегоді живота темний похорон одправляти.
То він їх забачає
Та словами промовляє:
«Вовки-сіроманці і орли-чорнокрильці,
Гості мої милі,
Хоч мало-немного підождіте,
Поки душа козацька з тілом розлучиться.
Отоді ж ви будете на чорні кудрі наступати,
Із-під лоба чорні очі висмикати,
Попід зеленими яворами ховати
І комишами укривати».
І мало-немного спочивав,
От руками не візьме,
Ногами не піде,
Ясно очима на небо не згляне,
На небо взирає і тяжко вздыхає:
«Голово ж ти моя козацька!
Голово ж ти моя:молодецька!
Бувала ж ти у землях турецьких
І в вірах бусурменських,
А тепер припало на безвідді, на безхліб'ї погибаю».
Та став же він на Савур-могілі спочивати
І на небо взирати,
Доброї години виждати.
Важенько вздыхає
Та словами тихо промовляє:
«Ой горе бідній сиротині, не пивши,
А ще й к тому і не ївши,
Що довелось мені в тяжкій неволі пробувати,
А тепер прийдеться на Савур-могілі і голову покладати».
Цеє промовляє
І головку свою козацькою ісклоняє.
Стали ж до нього вовки-сіроманці прибувати,
Із темних лісів сизі орли-чорнокрильці налітати,
То стали його тіло козацьке молодецьке терзати та пожирати,
І став же він ще мало-маненько своїми очима
вовків-сіроманців забачати,
Став він до них стиха промовляти:
«Любі вовки-сіроманці,
І ви, орли-чорнокрильці,
Погодіте ж ви, спочивайте,
Козацького тіла молодецького не терзайте,
Поки душа з тілом розлучиться.
Отоді ж то ви будете на мої чорнії кудрі наступати
І будете мої очі із лоба виймати,
А тіло моє козацьке молодецьке терзати і пожирати

Та жовтую кість по чистому полю будете разношати,
Бо нікому буде в сирій землі мене поховати».
Ой не чорная хмара налітала,
Не буйні вітри війнули,
Як душа козацька з тілом розлучалась.
Отоді ж до його вовки-сіроманці находжали
І тіло козацьке молодецьке жвакували,
І орли-чорнокрильці налітали,
В головах сідали
І чорні очі із-під лоба висмикали;
Ще й дрібная птиця налітала,
Коло жовтої кості тіло обдирала;
Ще й зозулі налітали,
В головах сідали,
Як ріднії сестри кували;
Що й вовки-сіроманці находжали
І жовтую кість по тернах, по балках розтаскали,
Попід зелененькими яворами ховали,
Комишами укривали
Та жалібно квилили і проквляли —
То ж вони козацький похорон одправляли.
Та стали два брати кінних до річки Самарки прибїгати,
Стала їх темная нічка обнімати,
То став же старший брат
До середульшого брата словами промовляти:
«Станьмо, брате, тута —
Тут могили високі,
І трава хороша,
І вода погожа.
Станьмо ж, брате, хоч мало-немного
Коней попасімо;
Станьмо, брате, поки сонце обігріє,
Чи не прибуде к нам брат наш менший,
Піший-піхотинець:
Тоді ж на його великое усердіє маю
І всю добичу іскидаю,
А його, пішого, межі коні хапаю».
«Тоді ж було, брате, хапати, як я казав,—
Уже дев'ятий день минув,
Як хліб-сіль їв і воду пив,
Досі на світі немає».
Отоді ж вони коней пустопаш попускали
І кульбаки під себе постеляли,
А оружжа по комишах поховали
Та безпечно спать полягали,
Світової зорі дожидали.

А тож турки-яничари бідних двох козаків та коло могили
хапали,

Постріляли їх і порубали,

А коней їх із добичою в городи озівські назад забрали.

Полягли двох козаків голови вище річки Самарки,

А третього найменшого,

Пішого-піхотинця, на Савур-могілі.

А сая слава не вмре, не поляже однині й до віка,

А вам, братця, всім слухающим головам на многая літа!

Записано в 1916 р. від лірника І. Мережка в с. Чаплинка, Новомосковського повіту,
Катеринославської губернії.

Вперше надруковано у виданні: Украинские народные думы. 1972, с. 201—209.

Подається за цим виданням з урахуванням рукописного джерела.

Відомо близько сорока записів думи.

Епізод зустрічі вмираючого брата з вовками-сіроманцями та орлами-чорнокрильцями на
Савур-могілі співак повторив у двох редакціях, проте як прийом емоційного посилення в
думі це може бути виправданим.